

Даная рубрыка адлюстроўвае прыярытэтны кірунак дзейнасці бібліятэк краіны, будзе папаўняцца навукова-аналітычнымі і метадычнымі матэрыяламі на працягу ўсяго года, што дапаможа нам пазнаёміцца з перадавым айчынным і сусветным вопытам, вызначыць, магчыма, спрэчныя сітуацыі і тым самым паспяхова выканаць складаныя заданні і праекты.

Намеснік дырэктара
Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

ЯКАСЦЬ ІНФАРМАЦЫЙНЫХ РЭСURСАЎ БІБЛІЯТЭК БЕЛАРУСІ: ВЫРАШАЕМ ПРАБЛЕМЫ РАЗАМ

Другасная інфармацыя бібліятэк – частка нацыянальных інфармацыйных рэсурсаў. Бібліятэкі Беларусі займаюць вельмі важнае месца ў сістэме ўстаноў інфармацыйна-дакументнай сферы. Яны працуюць з самай шырокай чытацкай аўдыторыяй. Іх дзейнасць скіравана на набыццё, захаванне, даведзенне да карыстальніка грамадска значымых сусветных і айчынных інфармацыйных рэсурсаў, а таксама фарміраванне свайго ўласнага бібліятэчнага сегмента нацыянальных інфармацыйных рэсурсаў. Павелічэнне аб'ёмаў інфармацыі ў соцыуме, інтэнсіўнасць камунікатыўных працэсаў актуалізуюць праблему яе якаснага згортвання, фарміравання другаснай інфармацыйнай прадукцыі, якая дазваляе выдзяляць галоўнае, сутнаснае з першасных тэкстаў, упарадкоўваць самі тэксты, ствараць новыя навуковыя веды. Асабліва выразна гэта задача паўстае перад бібліятэкамі нашай краіны.

Бібліятэчныя ўстановы традыцыйна ствараюць інфармацыйна-пошукавыя сістэмы і разнастайныя адасобленыя ад фонду бібліяграфічныя дапаможнікі (друкаваныя і электронныя выданні бібліяграфічных паказальнікаў, спісаў, аглядаў; базы даных), фактаграфічныя, графічныя, паўнатэкставыя базы даных. Гэта і іншая бібліятэчная прадукцыя з'яўляецца часткай нацыянальнай дакументаванай інфармацыйнай спадчыны, фіксуе вынікі вытворчай і творчай бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасці ў пэўны гістарычны перыяд.

Сёння прыярытэты аддаюцца развіццю электронных форм прадстаўлення бібліяграфічнай інфармацыі. Гэта дазваляе, з аднаго боку, пашырыць яе рэпертуар, сабраць вялікія масівы запісаў і стварыць для карыстальніка аптымальна зручны інфармацыйна-пошукавы рэжым, спалучыць бібліяграфічную, фактаграфічную і першасную (паўнатэкставую) інфармацыю, з другога – больш вынікова ў параўнанні з «даэлектроннай эпохай» каардынаваць працу бібліятэк розных узроўняў, ведамаснага падпарадкавання. Але разам з тым узрастаюць патрабаванні да якасці прадукцыі, якая ствараецца бібліятэкамі, уніфікаванасці яе аднатыпных зыходных элементаў, выкарыстання аднолькавых (сумяшчальных) фарматаў, выпрацоўкі і рэалізацыі агульных метадычных рашэнняў. Мы павінны імкнуцца да мінімізацыі дубліравання ў працэсах састаўлення бібліяграфічных запісаў, фарміравання іх эталона якасці і як асноўны вынік – стварэнне максімальна камфортных умоў для работы карыстальнікаў.

Бібліяграфічныя рэсурсы Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі на шляху да карпаратыўнасці. Нацыя-

нальная бібліятэка Беларусі (НББ) заўсёды займала асобае месца ў сістэме ўстаноў інфармацыйна-дакументнай сферы Беларусі і яе інфармацыйнай інфраструктуры ў цэлым. Гэта абумоўлена задачамі, якія ставіць перад бібліятэкай грамадства па фарміраванні, захоўванні, стварэнні інфармацыйных рэсурсаў, прадстаўленні іх карыстальнікам, аказанні метадычнай дапамогі бібліятэкам краіны, развіцці айчыннага бібліятэказнаўства, бібліяграфазнаўства і кнігазнаўства. Нягледзячы на тое, што ў апошнія гады некалькі змяніўся вектар яе дзейнасці і НББ як галоўная бібліятэка нашай краіны, стала выконваць функцыі інфармацыйнага, сацыякультурнага і сацыяпалітычнага цэнтра краіны не зменшыўся аб'ём традыцыйных бібліятэчных задач, адбылося іх пераасэнсаванне і якаснае ўзвышэнне.

У апошнія гады адбыліся істотныя змены ў арганізацыі, тэхналогіі і змесце апрацоўкі дакумента па току і фарміраванні інфармацыйнай прадукцыі. Яны закранулі структуру каталагізуючых падраздзяленняў НББ, іх склад, узаемадзеянні паміж аддзеламі. Здзейсніўся пераход на новае праграмнае забеспячэнне, сталі выкарыстоўвацца BELMARC-фарматы прадстаўлення бібліяграфічных і аўтарытэтных запісаў, змяніліся падыходы да фарміравання інфармацыйнай прадукцыі як па змястоўных, так і па фармальным крытэрыях. Гэта прывяло да выроўнівання тэхналогіі каталагізацыі ўсіх відаў дакументаў і аптымальнага, на наш погляд, размеркавання паўнамоцтваў па стварэнні асобных структурных элементаў бібліяграфічнага запісу і фарміраванні інфармацыйна-пошукавага апарату. У адзіным тэхналагічным ланцужку сталі фарміравацца запісы на ўсе віды дакументаў, у тым ліку і іх састаўныя часткі, прымяняцца аўтарытэтны кантроль. Сёння электронны каталог (ЭК) НББ адлюстроўвае амаль увесь фонд бібліятэкі, забяспечвае магчымасць доступу да дыгіталізаваных тэкстаў (пры іх наяўнасці). У ім прадстаўлены бібліяграфічныя запісы з розным узроўнем паўнаты: поўныя (з аўтарытэтным кантролем), атрыманыя ў выніку каталагізацыі бягучага патоку пачынаючы са снежня 2007 г.; адносна поўныя (сканвертаваныя ў нацыянальны камунікатыўны фармат BELMARC з лакальнага фармату ЭК НББ, сфарміраванага на працягу 1993–2007 гг. на этапе бягучай каталагізацыі і рэкаталагізацыі рэтрамасіву нацыянальных дакументаў); кароткія (без аўтарытэтнага кантролю, сэнсавай апрацоўкі), сфарміраваныя ў выніку рэтраканверсіі картачных каталогаў НББ. Сэнсавы блок запісаў заснаваны на выкарыстанні класіфікацыйных сістэм УДК і ДРНТІ; дэскрыпторных

Інфармацыйныя рэсурсы

інфармацыйна-пошукавых моў; даведнікаў элементаў апісання дакументаў, якія кадзіруюцца; найменняў асоб, калектываў, радавых імён, геаграфічных аб'ектаў, уніфікаваных загаловаў, што нарміруюцца. Бібліяграфічныя і аўтарытэтныя запісы, якія ствараюцца, прадстаўлены не толькі ў лакальным ЭК НББ, але і з'яўляюцца асноўнай часткай зводнага электроннага каталога (ЗЭК) бібліятэк Беларусі і нацыянальнай базы даных аўтарытэтных запісаў.

На аснове запісаў ЭК фарміруюцца тэматычныя і відавочныя калекцыі («Крыніцы па гісторыі Беларусі: канец XVIII – пачатак XX стст.», «Перыядычныя выданні Беларусі дакастрычніцкага перыяду», інкунабулы і палеатыпы з фонду Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі і інш.), базы даных («Беларусь: ад мінулага да сучаснасці», «Культура і мастацтва»). Яны маюць бібліяграфічны і паўнатэкставы (часткова) узроўні. У іх адлюстроўваюцца нацыянальныя дакументы (часткі дакументаў) па даволі шырокім пераліку сацыяльна-палітычных і гуманітарных навук і ў перспектыве яны павінны стаць нацыянальным карпаратыўным рэсурсам з больш шырокім спектрам адлюстравання дакументаў (напрыклад, аналітычны роспіс дакументаў мясцовага друку).

Стварэнне якаснай фактаграфічнай інфармацыі – патрабаванне часу і вынік сумесных намаганняў. Фактаграфічная інфармацыйная прадукцыя, якую стварае НББ, таксама даволі разнастайная. Найбольш цікавымі ўяўляюцца тры ўзаемазвязаныя паміж сабой базы даных: нацыянальная база даных аўтарытэтных запісаў, «Беларусь у асобах і падзеях», «Вучоныя Беларусі». У сукупнасці гэты ўніверсальны беларусазнаўчы фактаграфічны масіў з шырокім спектрам аб'ектаў адлюстравання і разнастайнымі сувязямі з крыніцамі першаснай інфармацыі, які аператыўна абнаўляецца, асобнымі блокам інфармацыі прадстаўляе звесткі персанальнага і падзейнага характару, забяспечвае іх сінхранізацыю адпаведна зменам у дакументным патоку. База даных «Беларусь у асобах і падзеях» фарміруецца з 1997 г., змяшчае звесткі аб асобах, якія ўнеслі значны ўклад у развіццё нашай краіны, найбольш важных падзеяў яе гісторыі, арганізацыях, прадпрыемствах, установах, перыядычных выданнях, помніках гісторыі і культуры і іншых аб'ектах.

Фарміраванне аўтарытэтных/нарматыўных запісаў у НББ пачалося ў 1998 г. на базе раней створаных масіваў бібліяграфічных запісаў, канверціравання машынных слоўнікаў ключавых слоў у структуру аўтарытэтных файлаў. Гэты масіў стаў часткай нацыянальнай базы даных аўтарытэтных запісаў, якая непарыўна звязана з запісамі ЭК НББ і запісамі ЗЭК, і адпаведна яе папаўненне здзяйсняецца агульнымі намаганнямі бібліятэк – удзельніц сістэмы карпаратыўнай каталагізацыі (Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Рэспубліканская навукова-тэхнічная бібліятэка і Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Я. Коласа НАН Беларусі). Гэта вялікая і надзвычай адказная сумесная праца. Аўтарытэтныя запісы ствараюцца на падставе канкрэтнага дакумента да бібліяграфічных запісаў электроннага каталога і, зразумела, утрымліваюць лаканічныя, а часам і мінімальныя звесткі даведчнага характару. Масіў у цэлым знаходзіцца ў рэжыме пастаяннай карэкціроўкі. Ён ствараецца на добрай крыніцазнаўчай базе, звязаны з канкрэтнымі дакументамі, часам дае апісанне аб'ектам, якія яшчэ не адлюстраваны ў даведчаных выданнях (новыя навуковыя тэрміны, асобы, калектывы і да т. п.) і забяспечвае эфектыўнасць (дакладнасць і варыятыўнасць) інфармацыйнага пошуку

ў вялікіх па памеры электронных каталогах бібліятэк (магчыма, у перспектыве – архіваў, музеяў, інфармацыйных цэнтраў).

Бібліятэкі – удзельніцы вышэйназваных праектаў сутыкаюцца з праблемамі пошуку інфармацыі для ідэнтыфікацыі і дадатковага апісання такога аб'екта. Да таго ж у нашай айчынай інфармацыйнай прадукцыі амаль адсутнічаюць галіновыя энцыклапедыі і біяграфічныя слоўнікі, якія даюць магчымасць пашыраць спектр персаналій у параўнанні з адпаведнымі ўніверсальнымі выданнямі. Перад бібліятэкамі паўстае пытанне пошуку аўтарытэтных крыніц фактаграфічнай інфармацыі, якія б амаль сінхронна з выхадам дакумента давалі звесткі аб новых персонах ці зменах у дзейнасці ўжо вядомых. На наш погляд, адным з такіх даведчаных масіваў і адначасова асобным інфармацыйным прадуктам з'яўляецца карпаратыўная база даных «Вучоныя Беларусі», якую фарміруюць НББ і бібліятэкі вышэйшых навучальных устаноў: Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта, Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта, Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта, Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. Куляшова. Яны працуюць па адной тэхналогіі з выкарыстаннем аднаго праграмнага забеспячэння, адлюстроўваюць у рэжыме стварэння аўтарытэтнага запісу звесткі персанальнага характару аб беларускіх навукоўцах, якія працуюць у вышэйшых навучальных установах, забяспечваюць спасылкамі на персанальныя сайты, інфармацыяй аб іх працах праз спасылкі на лакальныя электронныя каталогі і ЗЭК бібліятэк нашай краіны.

Развіццё базы даных павінна здзяйсняцца за кошт далучэння новых удзельнікаў, пашырэння аб'ектаў адлюстравання, ускладнення структуры запісу (у перспектыве да фактаграфічных звестак могуць далучацца паўнатэкставыя матэрыялы), сінхранізацыі адлюстравання звестак з навуковымі публікацыямі той ці іншай асобы, бібліяграфічнымі запісамі ў лакальных электронных каталогах і ЗЭК. Рэалізацыя падобнага праекта дазволіць ствараць арыгінальны нацыянальны інфармацыйны рэсурс, аператыўна ўносіць карэктывы ў яго і нацыянальную базу даных аўтарытэтных запісаў, забяспечваць дакладнасць апісання аб'ектаў, комплекснасць прадстаўлення інфармацыі, рэалізоўваць адзіныя метадычныя падыходы да стварэння фактаграфічнай інфармацыі, апрабіраваць спецыялістамі бібліятэк-удзельніц стварэнне аўтарытэтных запісаў.

Праграма развіцця нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі – буйнейшы карпаратыўны праект наступнага пяцігоддзя. У канцы 2010 г. зацверджана Дзяржаўная праграма «Культура Беларусі на 2011–2015 гг.»*, у межах якой прадугледжана выкананне асобнага праекта 21 «Стварэнне зводнага электроннага інфармацыйнага рэсурсу нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі, уключаючы распрацоўку праграмнага забеспячэння і інфармацыйнае напаўненне». Для яго паспяховай рэалізацыі неабходна аб'яднаць намаганні ўсіх арганізацый, што працуюць з нацыянальным дакументам як гісторыка-культурнай з'явай, і ў выніку стварыць электронны інфармацыйны рэсурс нацыянальнай бібліяграфіі Беларусі – сайт, на якім будуць прадстаўлены:

* Дзяржаўная праграма «Культура Беларусі на 2011–2015 гг.» : пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь; 20 снежня 2010 г., №1905 // Нацыянальны рэестр прававых актаў Рэспублікі Беларусь. – 2011. – № 11. – 5/33091 ; (<http://www.pravo.by/lawnews/result.asp>).

– масіў бібліяграфічных запісаў, падрыхтаваны НББ і іншымі бібліятэкамі, якія фарміруюць ЗЭК, на выдадзеныя да 1924 г. (пачатак дзяржаўнай рэгістрацыі) нацыянальныя дакументы;

– масіў бібліяграфічных запісаў аб нацыянальных дакументах з пачатку дзяржаўнай рэгістрацыі з выкарыстаннем інфармацыйнай сістэмы Нацыянальнай кніжнай палаты Беларусі;

– электронныя масівы іншых устаноў (Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, навукова-інжынернае рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Інстытут прыкладных праграмных сістэм» і інш.), якія забяспечваюць рэгістрацыю, збор, захаванне патэнтаў, справаздач аб навукова-даследчых, вопытна-канструктарскіх, вопытна-тэхналагічных работах і іншых спецвідах дакументаў, рэгістрацыю баз даных, а таксама іх бібліяграфічнае адлюстраванне.

Гэта дазволіць карыстальнікам у аддаленым рэжыме атрымаць бібліяграфічныя звесткі аб усіх нацыянальных дакументах (ад першых рукапісных і старадрукаваных кніг да сучаснай дакументнай прадукцыі розных форм, відаў), а таксама часткова спрасціць заказ і доступ да канкрэтнага экзэмпляра дакумента, а ў перспектыве і да яго электроннай копіі.

Неад'емна звязаны з вышэйназванай працай 23 праект «Стварэнне зводнага электроннага каталога бібліятэк Беларусі перыядычных выданняў, спецыяльных відаў дакументаў (аўдыя- і відэадакументы, ноты, картаграфічныя дакументы, выяўленчыя дакументы), уключаючы закупку праграмнага забеспячэння». У выніку яго рэалізацыі павінен быць пашыраны не толькі склад запісаў ЗЭК за кошт названых відавых катэгорый, але і пералік рэальных удзельнікаў сістэмы карпаратыўнай каталагізацыі як за кошт стваральнікаў бібліяграфічных запісаў, так і ўстаноў-імпарцёраў.

Кірункі метадычнага ўзаемадзеяння. Рэалізацыя вышэйназваных вельмі значных для бібліятэк Беларусі праектаў і шэрагу іншых магчыма толькі сумеснымі намаганнямі. Пры гэтым неабходны істотныя змены як у нарматыўна-метадычным забеспячэнні дзейнасці бібліятэк па стварэнні інфармацыйнай прадукцыі, так і аптымізацыя механізмаў іх рэалізацыі. Вышэй адзначалася, што распрацаваны і выкарыстоўваюцца бібліятэкамі ў якасці абменных BELMARC-фарматы прадстаўлення бібліяграфічных і аўтарытэтных запісаў, кіраўніцтва (метадычныя ўказанні) па фарміраванні аўтарытэтных запісаў на розныя энтытэты. Акрамя таго, створаны шэраг лакальных дакументаў, якія рэгламентуюць дзейнасць па стварэнні асобных электронных інфармацыйных рэсурсаў ці вызначаюць іх статус, парадак састаўлення і да т. п. Напрыклад, дзейнасць па фарміраванні ЗЭК рэгламентавана адпаведнымі пагадненнямі паміж бібліятэкамі-партнёрамі, Палажэннем аб сістэме карпаратыўнай каталагізацыі, Палажэннем аб Каардынацыйным савеце сістэмы карпаратыўнай каталагізацыі; у НББ прыняты наступныя дакументы: Палажэнне аб электронным каталоге Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, Палажэнне аб базе даных «Беларусь: ад мінулага да сучаснага», Палажэнне аб базе даных «Беларусь у асобах і падзеях» адміністрацыйна-тэрытарыяльныя дзяленні і гістарычная перыядызацыя Беларусі для выкарыстання ў табліцах УДК, распрацаваны і зацверджаны нормы на выкананне практычна ўсіх бібліяграфічных працэсаў у бібліятэцы і інш. Разам з тым яны патрабуюць пэўных рэгламентных ці часам тэрміновых абнаўленняў. Гэта тычыцца фарматаў бібліяграфічных і аўтарытэтных

запісаў, кіраўніцтваў па стварэнні аўтарытэтных запісаў на розныя энтытэты, класіфікацыйных табліц для краязнаўчых дакументаў і інш. Акрамя таго, бачыцца неабходным распрацоўка палажэнняў аб карпаратыўных прадуктах, якія ствараюцца (базы даных «Вучоныя Беларусі», «Нацыянальная бібліяграфія Беларусі» і інш.), метадык ці кіраўніцтваў па іх стварэнні (напрыклад, правіл каталагізацыі беларускамоўных дакументаў), каардынацыя дзейнасці ў рамках краіны па прымяненні табліц УДК, фарміраванне бібліяграфічных і аўтарытэтных запісаў і інш.

Але, зразумела, гэтага недастаткова. Патрабаваннем сённяшняга часу з'яўляецца:

– збор назапашанага вопыту бібліятэкамі рознага ўзроўню па розных кірунках стварэння інфармацыйных рэсурсаў (магчыма праз стварэнне банка метадычных рашэнняў);

– апісанне, абагульненне вопыту і прадстаўленне яго для выкарыстання;

– распаўсюджванне вопыту праз сродкі прафесійнага друку, семінары, сістэму падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі кадраў;

– кантроль за якасцю бібліяграфавання і маніторынг якасці бібліяграфічнай прадукцыі, якая ствараецца.

У 1990-я гг. некалькі аслаблі каардынацыйныя сувязі ў рамках краіны і метадычнага кіраўніцтва бібліяграфічнай дзейнасцю бібліятэк. У апошняе пяцігоддзе ў НББ пачынаючы з 2006 г. штогод праводзіцца рэспубліканскія мерапрыемствы навукова-метадычнага характару, нязначная частка іх прысвечана каталагізацыі, узаемадзеянню бібліятэк Беларусі ў фарміраванні ЭК і баз даных. Напрыклад, у кастрычніку 2009 г. быў праведзены рэспубліканскі семінар «Універсальная дзесятковая класіфікацыя як сродак індэксавання дакументаў». Гэта першае мерапрыемства ў Беларусі, прысвечанае УДК, якое было падрыхтавана актыўным удзелам нашых спецыялістаў у рабоце адпаведных замежных і міжнародных прафесійных суполак, а таксама значнымі напрацоўкамі ў індэксаванні і патрабаваннямі часу. Праводзіліся семінар-трэнінг «Стварэнне аўтарытэтных запісаў ва ўмовах сістэмы карпаратыўнай каталагізацыі», інфармацыйны семінар «Ініцыятывы OCLC для бібліотек и информационных центров Беларуси» (кастрычнік 2010 г.), круглы стол «О взаимодействии Центральной научной библиотеки НАН Беларуси и Национальной библиотеки Беларуси при создании национальных информационных ресурсов» (лістапад 2010 г.), пасяджэнне «Творческая лаборатория формирования корпоративной БД "Ученые Беларуси"» (снежань 2010 г.). Выдадзены зборнікі артыкулаў, прысвечаныя рэсурсам НББ, нацыянальным дакументам як аб'ектам дзейнасці бібліятэк Беларусі, тэхналагічным аспектам работы НББ. Гэтыя мерапрыемствы і публікацыі былі арыентаваны на надзвычай актуальныя кірункі дзейнасці НББ і бібліятэк краіны ў цэлым: укараненне карпаратыўнага ўзаемадзеяння пры фарміраванні электронных інфармацыйных рэсурсаў, сэнсавая апрацоўка дакументнага патоку.

Summary

In article it is told about actualization a problem of qualitative turning the information, formation of secondary information production which allows to allocate a main thing, an essential from primary texts, to order the texts, to create a new scientific knowledge.